

УДК 118.112.2'42

Н.І. ПАЛАМАР,
*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри міжкультурної комунікації та перекладу
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ МОВЛЕННЕВОГО АКТУ ПОХВАЛИ

Досліджено лексико-семантичне поле похвали у сучасному німецькому та українському дискурсі; проаналізовано лексичні одиниці похвали, котрі застосовують для експлікації її значення в німецькій та українській мовах; виділено ядро, приядерну зону та периферію лексико-семантичного поля похвали; виокремлено семантичні типи похвали, відповідно до експресивності її реалізації; здійснено порівняльний аналіз кількісного застосування похвали всіх семантичних типів у німецькій та українській мовах.

Ключові слова: мовленнєвий акт, лексико-семантичне поле, приядерна зона, периферія, похвала-констатація, експресивна похвала, похвала-прославляння.

Лексико-семантична система – це багатомірний структурний комплекс з неоднорідними одиницями, різноманітними відношеннями, що у них відображені. Вона абсолютно відкрита для постійного поповнення новими одиницями. Усі слова в мові об'єднані за спільність значення у мікросистемі, в яких кожне слово посідає своє місце. Семантичний зміст слова зумовлений відношеннями, які формуються в межах протиставлень певного слова іншим словам такої самої мікросистеми [1, с. 210].

Мета пропонованої статті – здійснити аналіз лексико-семантичного поля похвали в сучасному німецькому та українському художньому дискурсі.

Об'єктом дослідження є мовленнєвий акт *похвала* у сучасному художньому німецькому та українському дискурсі; предметом – лексико-семантичне поле похвали.

Матеріалом дослідження слугували 2100 (1050 німецькою мовою та 1050 українською) висловлень похвали, виокремлених методом суцільного добору з художніх творів німецької та української літератури ХХ – початку ХХІ ст.

Дослідження семантики похвали передбачає аналіз лексичних одиниць, котрі застосовують для експлікації її значення. Вагомість розгляду лексичних засобів, які відображають певну постійну категорію мови, зумовлені насамперед тим, що слова та їхнє лексичне значення є основними елементами системних засобів, котрі у вигляді «субстрату цементують мовленнєві утворення» [2, с. 48]. Головний метод вивчення відношень між лексичними одиницями – їхній опис у межах лексико-семантичного поля. Під ним розуміють сукупність парадигматично пов'язаних лексичних одиниць, об'єднаних спільністю змісту, що відображають поняттєву, предметну та функціональну подібність позначуваних явищ [1, с. 211].

Лексичні засоби репрезентації похвали можна зобразити у вигляді лексико-семантичного поля. Воно становить складну, багатопланову єдність семантично об'єднаних та взаємодіючих одиниць. Аналізуючи лексико-семантичне поле похвали в німецькій та українській мовах, вирізняємо його *ядро* (інтенціонал) [3, с. 26], представлене архісемою, – компонентом, навколо якого розгортається поле [1, с. 211]. Ядром семантичного поля засобів номінації похвали вважаємо архісему *gut/ добрий*, оскільки вона міститься май-

же в усіх словникових дефініціях лексичних одиниць, що формують похвалу в межах досліджуваного корпусу мов.

Приядерну зону лексико-семантичного поля творять лексичні одиниці, котрі мають інтегральне, спільне з ядром і між собою значення [4, с. 26]. До цієї частини лексико-семантичного поля похвали в німецькій та українській мовах належить прикметники, які передають позитивно-оцінне значення. Це велика кількість лексем, і їхній склад не збігається у обох мовах (хоча збіги, безумовно, простежуються). Так, до приядерної зони в німецькій мові (згідно з аналізом зібраного корпусу) належать прикметники *nett, schön, großartig, wunderbar, ausgezeichnet, fleißig, gutherzig, erzogen, ernst, nobl, anständig, kostbar, phantastisch, beeindruckend, mutig, klug, begabt, intelligent* і под. Сюди зараховуємо також іменники *Fachmann, Spezialist, Meister, Genie, Meisterwerk, Muster*, дієслова *gefallen, lieben, vergnügen, bewundern, rühmen*, дієприкметники *erschlagen sein, begeistert sein*; прислівники: *nett, richtig, toll* та ін.

Як підтверджує аналіз фактичного матеріалу української мови, до приядерної зони лексико-семантичного поля похвали належать прикметники *хороший, гарний, мудрий, розумний, чемний, чесний, здібний, відважний, вірний, гречний, люб'язний, прекрасний, умілий, вправний, богомільний, спритний, завзятий, тямущий* тощо. Окрім того, до цієї частини поля зараховуємо іменники *герой, захисник, рятівник, геній, мастак, молодець*, дієслова *подобатися, любити, довіряти, допомагати, старатися, гордитися, пишати-ся*, дієприкметники *бути зачарованим, бути враженим*; прислівники: *гарно, чудово, правильно* тощо.

У процесі зіставлення названих лексем, котрі входять до приядерної зони лексико-семантичного поля похвали обох досліджуваних мов, спостерігаємо певні подібності. Так, у похвалі німецькою та українською мовами у схожих ситуаціях використовують прикметники близькі за значенням, тобто більшість прикметників німецької та української мов, які належать до приядерної зони, схожі або ж еквівалентні у значенні. Прикметник – найуживаніша частина мови у реалізації похвали, тому тут і використовуються усі можливі прикметники, що передають позитивну оцінку в обох мовах. Однак, спостерігаємо і відмінності. Наприклад, українські лексеми *гречний, вірний, тямущий, завзятий, справний, славний, господарний, грамотний* не знайшли у межах досліджуваного фактичного матеріалу близьких або подібних за значенням лексем у німецькій вибірці. Це стосується і прикметників з німецького корпусу – *gradsinnig, fundamental, unsterblich, kerngesund, gefügig, blendend, einmalig*. В українській вибірці не зафіксовано схожих або еквівалентних прикметників, котрі б застосовували у похвалі.

Периферія поля складається з одиниць, найвіддаленіших за значенням від ядра. Вони деталізують та конкретизують основне значення поля. До периферії лексико-семантичного поля похвали належать багатозначні слова, які мають значення позитивної оцінки, але їх можна зараховувати і до інших лексико-семантичних полів. Аналіз німецького корпусу засвідчує, що сюди належать лексеми *groß, einmalig, eisern, blendend, verständlich, männlich; Köpfchen, Höhepunkt, Engel; finden, lernen, anbetten, schmecken, sich verlassen*. Українська вибірка вміщує такі лексеми, що формують периферію лексико-семантичного поля похвали – *золотий, творчий, великий, третій, моторний, перший, дивний; помічник, артист, майстер, митець; запалювати, вирішувати, заздрити, працювати* та ін. У використанні периферійної лексики цієї групи в німецькій та українській мовах простежуємо відмінності, які дещо пов'язані з тематичними особливостями конкретних ситуацій, де вони використані в межах зібраного корпусу обох мов.

Окрім того, до периферії належать такі лексико-морфологічні засоби як підсилювальні частки, прислівники й емоційні вигуки. Вони постають у вигляді інтенсифікаторів і, поєднуючись із оцінними операторами, виражають різні відтінки оцінного ставлення. Так, згідно з аналізом корпусу, зафіксовано наступні: *Ach! Oh! O! Mensch! O, Gott! Donnerwetter!, sehr, so, wirklich, ganz, besonders; A!, Aza!, Ай!, Ах!, Гай-гай!, O(o-o)!, Oго!, Ой!, Om!, Ох!, E(e-e)!, Боже!, Браво!, дуже, надзвичайно, страшенно, настільки*. У цій периферійній групі в обох мовах спостерігаємо подібність у застосуванні, але кількісно – українська група переважає, що пояснено особливістю емоційного, іноді навіть імпульсивного характеру українського мовця [5, с. 76; 6, с. 19].

Пропоноване дослідження розглядає семантику похвали на основі експресивної спрямованості висловлень. Виокремлено три семантичних типи похвали: 1) *похвалу-констатацію*; 2) *експресивну похвалу*; 3) *похвалу-прославляння*. Їхнє розташування на шкалі експресивності візуально відобразимо у такий спосіб (рис. 1):

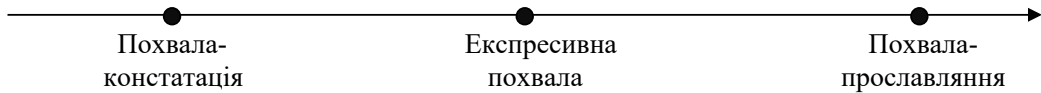

Рис. 1. Шкала експресивності вираження похвали

До першого типу похвали належать випадки, коли йдеться про побутові ситуації, позитивні якості яких не викликають у адресанта надзвичайних емоцій, але їхнє визнання, на думку мовця, необхідне. Така похвала реалізується без інтенсифікаторів, вигуків, вираження захоплення, окличних конструкцій, з використанням оцінно-нейтральної лексики, – *gut, schön, nett/ добрий, гарний, хороший, нормальний* і под. Форму похвали-констатації мають 41% німецької та 26,7% української вибірки. Так, приклади (1), (2) ілюструють похвалу адресата, що підтверджує наявність у нього гідних похвали вмінь, навичок чи здібностей:

(1) *«Ich denke, wir überlassen erst einmal Emma das Feld», murmelte Rodenstock. «Sie ist ein guter Eisbrecher». Er legte ihr den Arm um die Schultern* [7, с. 170].

(2) *Але поетеса було звати Мальва Ланда. І прореагувати на це, як на випадковий збіг обставин, міг хіба хтось із куди меншим запасом фантазії. Бумблякевич сидів ошелешений і наче громом уражений [...].*

– *Це дивна поетеса... – сказав Магула. – Я ще молодим пробував її відшукати... Але на марне... Я був просто закоханий у її вірші...* [8, с. 30].

Другий тип похвали реалізується у випадках, коли адресант захоплений діями або якостями адресата. Його емоційний стан зріс, він має на меті виразити свої емоції, і робить це за допомогою експресивного висловлення. У похвалі такого типу головні індикатори позитивної оцінки супроводжуються інтенсифікаторами, як це зображено у двох прикладах, де позитивна оцінка підсилюється за допомогою прийменника *sehr* (3) і займенника *такa* (4):

(3) *«[...] Was macht dein Häuschen, Emma?» «Der Architekt hat die ersten Zeichnungen geschickt. Sehr schön, sehr edel, sehr großzügig [...]*» [7, с. 139].

(4) – *Живе. Але він жалівся, що дуже хора і що пробуває вже довший час з дитиною у своїх родичів.*

– *Бідна. Вона була така гарна й така лагідна [...]* [9, с. 4].

Похвала другого типу може розпочинатися з вигуку або ж мати підсилене емоційне забарвлення. Обидва є вагомими індикаторами емоційності висловлення в тексті. Скажімо, у прикладі (5) вигук на початку висловлення похвали передає почуття захоплення, що надає їй додаткової експресивності похвали:

(5) *«[...] Ich dachte, du wärest deines Vaters Verzug und Liebling. Und du liebst ihn am meisten». «Oh, gewiß hab ich ihn lieb; er ist so gut und erfüllt uns jeden Wunsch»* [10, с. 51].

Приклад (6) ілюструє похвалу, реалізовану емоційним мовцем, який висловлює позитивне ставлення до об'єкта похвали, застосовуючи і вигуки, і емоційну тональність:

(6) – *Ох, що за розкіш, панове! – басив він, запихаючи до рота пухкого гречаника, на якому густа холодна сметана біліла, як сніг. [...] – М-м-м! Скільки жию, не пив ніц нічого ліпшого!* [11, с. 344].

Похвала другого типу може бути реалізована й емоційним вигуком. Це засвідчують приклади з німецької та української мов:

(7) *Rodenstock wollte sauer werden, wollte platzen, losschimpfen. Er ließ es aber, murmelte nur voller Inbrunst: „Du bist ein Scheusal, ein Opfer der weiblichen Emanzipation, ein in die Irre geleitetes Menschlein. «Sie nickte». «Es (das Haus) gehört jetzt uns. Und jetzt fahren wir zwei nach Heyroth, stellen uns davor und freuen uns». Rodenstock lächelte, erst zaghaft, dann immer breiter. «Unglaublich!», lobte er sie* [7, с. 129].

(8) Уля (голосніш і вільніш читає). Скинемось травною. Ходім, сестро, ще й степами – розвіємось ще й цвітами...

Мокій. М'якше! М'якше! Цвітами...

Уля. Цвітами.

Мокій. **Прекрасно!** [12, с. 89].

Обидва приклади ілюструють високий рівень захоплення словами адресата, яке настільки переповнює мовця, що похвала виливається в один влучний вигук. Кількісний аналіз фактичного матеріалу підтверджує: така похвала використана у 58,2% прикладів німецької вибірки та 69,2% української.

Похвала-прославлення характеризується найвищим рівнем емоційності, притаманною мовцеві у висловленні похвали. Цей тип властивий певним ситуаціям, де йдеться про значні, інколи навіть величні, гідні подиву та поваги вчинки, котрі викликають зачарування та захоплення і реалізуються здебільшого у ситуаціях публічного характеру. Виражається похвала-прославлення зазвичай складним реченням, передбачаючи використання вигуків та відповідної тональності захоплення. Наведемо приклади ситуацій, коли мовець, надзвичайно захоплений діями адресата і сповнений цими почуттями, виражає похвалу:

(9) *Dann kam Lossenian mit seiner jungen Freundin. Diesmal trug er wieder einen Vollbart. «Du warst phantastisch, Carlo, wirklich phantastisch. So eine Vorstellung habe ich noch nie erlebt. Auch meine Nichte ist begeistert». Benini war zu müde, zu ermattet, um seine Fragen zu beantworten* [13, с. 21].

(10) *І княгиня, і Транквіліон, почувши розповідь про подвиг Бумблякевича, не могли надивуватися його хоробрості.*

– **Це надзвичайно!** – хитав головою Пупс. – **Щоб ви! І такий подвиг! Я за все своє життя! Нічого подібного! А ви! Прийшов, побачив, переміг! Дайте вашу руку! Я мушу це оспівати! Я сьогодні вночі напишу поему!** [8, с. 115].

Аналіз фактичного матеріалу зафіксував у межах української вибірки випадки похвали, яка передає масове прославлення особи адресата похвали:

(11) – **Честь і слава нашому батькові кошовому!**

– **Слава Сіркові! Хочемо і надалі бачити його кошовим!** [11, с. 438].

(12) *Гомін ураз заклекотів з новою силою, пролунали оплески, а всі обличчя – геть усі, які були, – обернулися до нього з радісним усміхом. Перед ним розступалися і плескали, плескали, намагаючись ще й устигнути щось сказати приємне.*

– **Браво! Віват! Слава героям! Честь!**

– **Бумблякевичу – гіп-гіп-гурра! Гурра! Гурра!** [11, с. 138].

Обидва приклади відображають дуже високий рівень емоційності, що панує серед великої кількості людей, котрі перебувають в одному місці й захоплені особою адресата. Похвала реалізована за допомогою вигуків, насичених емоційністю, без пояснень та обґрунтувань. Останній семантичний тип похвали реалізований лише у 0,8% німецької та 4,1% української вибірки.

Порівняймо кількісне застосування похвали всіх семантичних типів у німецькій та українській мовах (див. табл. 1):

Таблиця 1

Кількісне використання семантичних типів похвали в німецькому та українському корпусі

Семантичний тип похвали	Німецька мова,%	Українська мова,%
Похвала-констатація	41	26,7
Експресивна похвала	58,2	69,2
Похвала-прославлення	0,8	4,1

Кількісний аналіз німецького й українського корпусу стосовно семантичних типів похвали дав змогу ще раз акцентувати увагу на особливостях емоційно-чуттєвого характеру українців. Це пояснюють психологічні стани українського мовця, які мають переважно споглядально-рефлексивну спрямованість [14, с. 32], а також нижчий рівень емоційності німецького мовця, що пов'язано з особливостями сприйняття, характеру, такими рисами, як серйозність, обережність, критичність і подібними, котрі заважають надзвичайно емоційному вияву почуттів [2, с. 29].

Список використаних джерел

1. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства / М.П. Кочерган. – К.: Академія, 2006. – 368 с.
2. Приходько А.М. Складносурядне речення в сучасній німецькій мові: монографія / А.М. Приходько. – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – 292 с.
3. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики: учеб. пособие / М.В. Никитин. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А. Герцена, 2007. – 819 с.
4. Вердиева З.Н. Семантические поля в современном английском языке / З.Н. Вердиева. – М.: Высшая школа, 1986. – 120 с.
5. Савицька О.В. Етнопсихологія / О.В. Савицька, Л.М. Співак. – К.: Каравела, 2011. – 264 с.
6. Чижевський Д.І. Нариси з історії філософії на Україні / Д.І. Чижевський. – К.: Вид-во «Орій» при УКСП «Кобза», 1992. – 230 с.
7. Berndorf J. Eifel-Wasser / J. Berndorf. – Dortmund: Grafit-Verlag, 2001. – 316 S.
8. Винничук Ю. Мальва Ланда / Ю. Винничук. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrcenter.com> (Останнє звернення 19.03.2018).
9. Кобилянська О. Царівна / О. Кобилянська. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrcenter.com> (Останнє звернення 19.03.2018)
10. Fontane Th. Unwiederbringlich / Th. Fontane. – Stuttgart: Reclam, 1971. – 263 S.
11. Малик В. Таємний посол / В. Малик. – К.: Дніпро, 1986. – 439 с.
12. Куліш М. Маклена Граса / М. Куліш. – К.: Школа, 2008. – 325 с.
13. Alberts, J. Fatima / J. Alberts. – Hamburg: Rowohlt, 1992. – 328 S.
14. Храмова В.М. До проблеми української ментальності / В.М. Храмова // Українська душа. – К.: МП «Фенікс», 1992. – С. 3 – 35.

References

1. Kochergan, M.P. *Vstup do movoznavstva* [Introduction to linguistics]. Kyiv, Akademiya Publ., 2006, 368 p.
2. Pryhodko, A.M. *Skladnosuriadne rechennya w suchasniy nimeckiy mowi* [Compound sentence in modern German language]. Zaporizhzhya, Zaporizkyi derzhavnyi universytet Publ., 2002, 292 p.
3. Nikitin, M.V. *Kurs lingvisticheskoi semantiki* [Course of linguistic semantics]. Sankt-Peterburg, Izdatelstvo RGPU im. A. Gerzena Publ., 2007, 819 p.
4. Veddieva, Z.N. *Semanticheskie polia v sovremennom angliiskom iazyke* [Semantic fields in modern English]. Moscow, Vysshaya shkola Publ., 1986, 120 p.
5. Savytska, O.V. *Etnopsychologiya* [Ethnopsychology]. Kyiv, Karavella Publ., 2011, 264 p.
6. Chyzhevskiy, D.I. *Narysy z istorii filisofii Ukrainy* [Essays on the history of philosophy in Ukraine]. Kyiv, Oriy Publ., 1986, 230 p.
7. Berndorf, J. *Eifel-Wasser* [Eifel-Wasser]. Dortmund, Grafit-Verlag Publ., 2001, 316 p.
8. Vynnychuk, J. *Malva Landa* [Malva Landa]. Available at: <http://www.ukrcenter.com> (Accessed 19 March 2018).
9. Kobylianska, O. *Carivna* [Princess]. Available at: <http://www.ukrcenter.com> (Accessed 19 March 2018).
10. Fontane, Th. *Unwiederbringlich* [The Irrevocable]. Stuttgart, Reclam Publ., 1971, 263 p.
11. Malyk, V. *Taiemnyi posol* [Secret ambassador]. Kyiv, Dnipro Publ., 1986, 439 p.
12. Kulish, M. *Maklena Grasa* [Maklena Grasa]. Kyiv, Shkola Publ., 2008, 325 p.
13. Alberts, J. *Fatima* [Fatima]. Hamburg, Rowohlt Publ., 1992, 328 p.
14. Hramova, V.M. *Do problemy ukraiinskoi mentalnosti* [To the problem of Ukrainian mentality]. Kyiv, MP „Fenix“ Publ., 1992, pp. 3-35.

Исследовано лексико-семантическое поле похвалы в современном немецком и украинском дискурсе; проанализированы лексические единицы похвалы, которые применяют для экспликации ее значение в немецкой и украинском языках; выделено ядро, приядерную зону и периферию лек-

сико-семантического поля похвалы; выделены семантические типы похвалы, согласно экспрессивности ее реализации; осуществлен сравнительный анализ количественного применения похвалы всех семантических типов в немецком и украинском языках.

Ключевые слова: речевой акт, лексико-семантическое поле, приядерная зона, периферия, похвала констатирующая, экспрессивная похвала, похвала-прославление.

The article studies the peculiarities of the lexical semantic field of “praise” on the material of modern German and Ukrainian discourse. It provides a detailed analysis of the lexical units denoting “praise” and explicating its meaning in the Ukrainian and German languages. Semantic types of praise are distinguished, according to the expressiveness of its realization; a comparative analysis of the quantitative application of the “praise” of all semantic types in German and Ukrainian languages is carried out.

Key words: speech act, lexical semantic field, co-nuclear area, peripheral area, praise-declaration, expressive praise, praise-laudation.

Одержано 3.03.2018.